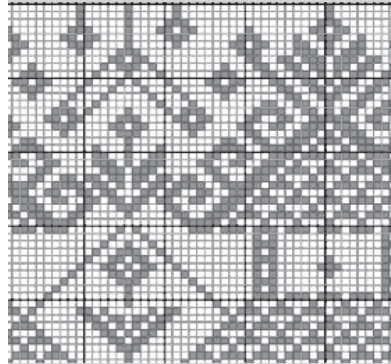


เสียดำ ดำแพร ชินไหม : ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น Suea-dam, Tam-phrae, Sin-mai: a Database of Local Wisdom

สมบัติ ประจวบศานต์
Sombat Prajongsant

บทคัดย่อ

ผ้าทอผูกพันวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายของคนและผูกพันความสัมพันธ์เชิงสังคมวัฒนธรรมในครอบครัวชาวอีสานไว้อย่างแนบแน่นอีกทั้งผ้าไหมอีสานยังเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมตั้งแต่สมัยอยุธยาจนเรียกชื่อตามแหล่งที่ผลิต เช่น ไหมลาว ไหมเขมรและไหมโคราช ซึ่งชื่อนี้อาจจะหมายรวมถึงคุณภาพและลวดลายอีกด้วย สำหรับผ้าทอจังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งมีประชากรสืบเชื้อสายจากสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มไทยกวย ไทยเขมร ไทยโคราชและไทยลาว ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าของแต่ละท้องถิ่นอาจมีความเหมือนหรือความแตกต่างกันอันเป็นผลจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละถิ่นฐานนั่นเอง การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงจำแนกตาม กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์ครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการ ได้แก่ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์และเพื่อศึกษาและบันทึกลวดลายของผ้าขิดและผ้ามัดหมี่ลงสื่อเพื่อการเผยแพร่ต่อไป คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากผู้รู้ทั้งสี่กลุ่มจำนวนรวมทั้งสิ้น 195 คนและ ผ้าทอจำนวน 96 ลาย โดยจัดทำเป็นทำเนียบรายชื่อ ที่อยู่และลักษณะลวดลาย



จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอายุ 31-50 ปี เริ่มเรียนรู้จากขั้นตอนการปลูกหม่อนจากบรรพบุรุษ พออายุ 16-20 ปี จึงเริ่มฝึกการทอผ้า โดยอาศัยเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตที่ใช้ต่อกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษ กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้านของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษาล้วนคล้ายคลึงกับกระบวนการผลิตที่พบเห็นทั่วไปในภาคอีสานนอกจากนั้นยังพบว่าส่วนใหญ่มีการนำเอาวัตถุดิบจากภายนอก ชุมชน และพบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม่คงที่อันเป็นผลจากการขาดทักษะการซั้ด ถนอม วัสดุ และการจัดบันทึก กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวย ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าหางกระรอก สีที่นิยมใช้คือโทนสีเขียว แดง และน้ำตาลเมดิมะขาม

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญการทอผ้าลักษณะเฉพาะ โดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สีที่นิยมใช้ในการทอผ้าได้แก่ สีแดง เหลือง เขียว การจัดโครงสร้างลวดลายเป็นเอกลักษณ์และมีลวดลายขนาดเล็ก ในผ้าผืนหนึ่งอาจใช้สีมากถึง 5 สี กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช นิยมทอผ้าพื้นเรียบ สีที่นิยมใช้ได้แก่สีแดง สีน้ำเงิน ดำ และเขียว กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว นิยมทอผ้ามัดหมี่ โดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งมักเป็นลวดลายขนาดใหญ่ ในผ้าผืนหนึ่งส่วนใหญ่นิยมใช้ 3 สี สีที่นิยมมากคือ สีแดง เหลือง ขาว เขียว โดยมีการจัดโครงสร้างที่ดูสว่างสดใสเป็นส่วนใหญ่

สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไปควรส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น เยาวชน นักวิชาการท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ อันเป็นกลวิธีที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านในท้องถิ่นพร้อมกับการผลักดันสู่ระบบตลาดที่เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละกลุ่มผู้ผลิตบนฐานความคิดพัฒนาคน พัฒนาเครือข่าย พัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาการตลาดอันจะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The people of Buriram are descended from four ethnic groups, : the Kuay, Khmer, Thai Khorat, and Lao. Each group has a distinctive weaving style. The objectives of this research are to create a database of local wisdom about popular weaving in the different lineages in Buriram and to study and record *khit* and *matmii* patterns for publication in various media. This project involved 195 persons and 96 patterns, and has registered their names, addresses, and designs.

The study found that the local wisdom persons were primarily aged 31-50. They studied the initial stage from their ancestors, when they were about 16-20 years old. They learned weaving and used the old equipment that had been passed along to them. The weaving process was the same throughout Isan. It was found that materials were

imported from outside the community and the quality of products was inconsistent due to lack of expertise about weighing, measurements, and records.

The Kuay group preferred to weave silk and their favorite colors were green, red, and a shade of brown like *Tamarindus indica*. The Thai Khmer had the greatest number of experts who knew how to use their ancestors' designs. Their favorite colors were red, yellow, and green. The colors usually had few patterns. The Thai Khorat preferred to weave without patterns. Their favorite colors were red, aquamarine, black, and green. The Thai Lao preferred to weave *matmii* silk in large patterns using the design of their ancestors. They preferred red, yellow, white, and green. They often used light colors.

It is recommended that further research should promote educational exchange between local wise people, young people, and local educators. This is the strategy of conservation, heritage, and developing local silk weaving. This strategy might bring more products to the market by developing people's skills, networks, products, and markets.

1. ผ้าทอพื้นผูกวิถีชีวิตชาวอีสาน

ตั้งแต่ในอดีตในสังคมเกษตรกรรมของชาวอีสานผูกพันและสัมพันธ์กับธรรมชาติ เรียนรู้การใช้หรือปรับใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ก่อเกิดสรรพวิชาในลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาใช้ได้ไม่วิถีชีวิตสืบต่อมาหลายชั่วอายุคนจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งนักมานุษยวิทยา มีความพยายามอธิบายและทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมอีสาน โดยใช้ผ้าและการทอผ้าเป็นสื่อกลาง ในสังคมของวัฒนธรรมของชาวอีสานกำหนดให้ผู้หญิงเป็นกำลังด้านการทอผ้าและผ้าทอก็มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของผู้หญิงและความเป็นผู้หญิงเนื่องด้วยการทอผ้าเป็นทั้งกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมและพิธีกรรมผ่านภาวะที่นำผู้หญิงไปสู่ความเป็นหญิงที่สมบูรณ์พร้อมมีบทบาทและหน้าที่อันเหมาะสมตามช่วงวัยและสถานภาพทางเพศที่ได้รับทางสังคม (ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, 2532: 5) เด็กหญิงจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและเรียนรู้งานบ้านงานเรือนควบคู่กับการทอผ้าจากมารดาและญาติจากการเป็นลูกมือฝึกฝนปฏิบัติในขั้นตอนที่เหมาะสมกับช่วงวัยจนกระทั่งเติบโตใหญ่



ภาพที่ 1, 2 การผลิตผ้าทอในภาคอีสาน

ผู้วัยสาวจะต้องทอผ้าให้เป็นเพราะชาวอีสานถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่พร้อมจะออกเรือนแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่ได้ผู้หญิงอีสานจะแต่งงานได้นั้น ต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย 3 อย่าง คือ “เสื่อดำ ดำแพร ชิ้นใหม่” คำว่า “เสื่อดำ” หมายถึง เสื่อที่ตัดจากผ้าฝ้ายย้อมครามที่ทอเองซึ่งนิยมใช้ในชีวิตประจำวัน หรือใช้สวมใส่ในการทำงานในไร่นา คำว่า “ดำแพร” หมายถึง การทอผ้าขาวม้า ซึ่งเป็นผ้าสารพัดประโยชน์ของชาวบ้านก็ว่าได้ คำว่า “ชินใหม่” หมายถึง หญิงคนที่จะแต่งงานได้ก็ต้องทอผ้าชินใหม่ได้ด้วยเพราะผ้าขาวม้า(ผ้าแพร)และชินใหม่นิยมใช้เป็นเครื่องสมมาหรือของกำนัลแก่ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงาน

หลังจากที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วคราวตั้งครุภรรยา ผู้หญิงผู้เป็นแม่ของเด็กที่ผ่านการอยู่ไฟหลังคลอดบุตรก็ทำพิธีสู่ขวัญออกไฟโดยผู้เป็นแม่ของเด็กจะนำผ้าที่ตนทอสะสมไว้ เช่น ชิ้นใหม่ ผ้าแพรมาเป็นสิ่งตอบแทนแม่หมอดำแยผู้ทำคลอดให้ รวมทั้งผูกแขนนับถือเสมือนแม่คนที่สองผูกสัมพันธ์และเกื้อกูลกันตลอดไป และคราว ที่บุตรชายอายุครบเกณฑ์บวชเรียน ผ้ายังมีบทบาทสำคัญต่อพิธีบวชนาคที่เชื่อกันว่าผู้เป็นมารดาจะได้รับบุญจากการบวชบุตรชายมากที่สุด เช่นที่ บ้านนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ มารดาจะเตรียมผ้าควบ หรือผ้าไหมหางกระรอกให้นาคสำหรับนุ่งประกอบพิธี และเมื่อครั้งถึงพิธีแต่งงาน เจ้าบ่าวจะนุ่งผ้าผืนนั้นเข้าพิธี และกระทั่งเมื่อชีวิตดับสูญ ผ้าผืนนั้นจะผูกเป็นผ้าสำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธี โดยผูกเป็นก้อน แล้วปาข้ามศพ 3 ครั้ง แล้วจึงเก็บผ้านั้นไว้เป็นที่

ระลึกถึงผู้วายชนม์ หรือบางครั้งครอบครัวก็จะให้ลูกหลานใช้ผ้านั้นต่อไป (สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ, 2545: 34-35)

และนอกเหนือจากนี้ในพิธีศพยังมีการใช้ผ้าชนิดซึ่งเป็นผ้าที่ชาวบ้านถือว่าเป็นผ้าสูงที่สุดในเชิงกาลละ-เทศะ โดยไม่นิยมใช้นุ่ง แต่ใช้เป็นธง หมอน หรือผ้าคาดศีรษะ หรือใช้เป็นผ้าคลุมโลงศพ และใช้ผ้าขาวที่ทอจากผ้าฝ้ายเป็นผ้าทอปกหน้าศพ นอกจากนี้ยังใช้ผ้าขาวเป็นผ้าทำเป็นสายจูงโลงศพไปป่าช้าของพระสงฆ์นำหน้าขบวนแห่ ดังจะเห็นได้ว่าผ้าทอผูกพันวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายของคน และผูกพันความสัมพันธ์เชิงสังคมวัฒนธรรมในครอบครัวชาวอีสานไว้อย่างแนบแน่น

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชื่อได้ว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าจากสมัยบ้านเชียงสู่ยุคต่อมาจนถึงสมัยวัฒนธรรมไทย-ลาว จากเอกสารที่หอหลวงบันทึกสมัยกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงผ้าไหมจากภาคอีสานว่าเป็นสินค้าจำหน่ายแลกเปลี่ยนมาจากทางจังหวัดนครราชสีมา และกล่าวถึงตลาดย่านค้าขายในเมืองกรุงศรีอยุธยาซึ่งถนนซีกหนึ่งมีร้านขายไหมลาว ไหมเขมร และไหมโคราช แสดงให้เห็นว่าผ้าไหมภาคอีสานเป็นที่นิยมของชาวกรุงศรีอยุธยา จนผู้คนในสมัยนั้นเรียกชื่อไหมตามแหล่งที่ผลิตซึ่งอาจจะหมายรวมถึงคุณภาพและลวดลายอีกด้วย (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 2780)

แพทรีเซีย ซีสมแมน แนนหนา และวิที พานิชพันธ์ (2541: 31-36) กล่าวถึงผ้าทอพื้นเมืองของภาคอีสานว่า สามารถแบ่งตามรูปแบบและตามเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ อีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้

ผ้าทอที่เป็นลักษณะเด่นของเขตอีสานเหนือและอีสานกลาง คือฝ้ายมัดหมี่สีคราม ใช้สำหรับเป็นผ้าขึ้น นุ่งในโอกาสพิเศษ ลวดลายจะเป็นลายทางตั้งเย็บตกแต่งด้วยส่วนตีนขึ้นซึ่งมักจะเป็นผ้าฝ้ายหรือไหมทอสามตะกอกและส่วนหัวขึ้นจะเย็บต่อด้วยผ้าที่มีลายชนิดเป็นทางสีแดง

เขตอีสานใต้ในจังหวัดสุรินทร์ชาวไทยเชื้อสายเขมรทอผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งตามแบบเขมรที่เป็นที่รู้จัก เช่น ผ้าโฮล (จองโฮล แปลว่า “มัดหมี่”) ผ้าอัมปรม หรือ โชนดลิต (ผ้าทอยกดอก) (อัจฉรา ภาณุรัตน์ และอชราพร สุขทอง, 2544: 1-2) ในจังหวัดอุบลราชธานีสตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าขึ้นทอด้วยดินเงิน ดินทอง เรียกว่า

“ขึ้นล่อง” ซึ่งมักจะนิยมต่อหัวขึ้นด้วยผ้าลายทางตั้ง สีแดง มีลายจกตกแต่ง เรียกว่า “หัวจกดาว” (แพทรีเซีย และวิทธี : 36) ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์เนื่องจากประชากรในจังหวัดสืบเชื้อสายจากสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มไทยโคราช กลุ่มไทยลาว กลุ่มไทยเขมร และกลุ่มไทยกวย ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าของแต่ละถิ่นฐานที่ประชากรแต่ละชาติพันธุ์อาศัยอยู่อาจมีความเหมือนหรือความแตกต่างกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้ผลิต กระบวนการผลิต รวมทั้งผลิตภัณฑ์ ทั้งลวดลายและสีสัน อันเป็นผลจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละถิ่นฐาน หากมีการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาทอผ้าของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ อาจนำมาซึ่งความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นบนความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาการทอผ้าอันเดียวกัน

2. ตามหาผู้ทรงภูมิปัญญาและลวดลายผ้าแม่แบบ

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ผลิตผ้าทอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดบุรีรัมย์ อันได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ สามารถจำแนกตามตามแหล่งอาศัยได้ดังนี้ กลุ่มไทยกวย บ้านดงกระทิง กิ่งอำเภอบ้านด่าน กลุ่มไทยเขมร บ้านไทรทอง บ้านยาง อำเภอกะสัง กลุ่มไทยโคราช บ้านหนองตาเข้ม อำเภอนางรองกลุ่มไทยลาว ที่บ้านหนองตาไก่อำเภอนางรองบ้านมะเฟือง อำเภอพุทไธสง และบ้านโคกเมือง อำเภوبرะโคนชัย

ในกระบวนการรวบรวมข้อมูลคณะนักวิจัยได้จัดการสนทนากลุ่มเพื่อให้กลุ่มผู้ผลิตคัดเลือกบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน อันหมายถึงผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ สามารถถ่ายทอดได้ เพื่อศึกษาข้อมูลเจาะลึกด้านความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ กระบวนการผลิต การถ่ายทอดภูมิปัญญาและปัญหาในการผลิตจากนั้นจึงคัดเลือกลวดลายผ้าที่เป็นลายแม่แบบของแต่ละกลุ่มเพื่อศึกษารูปแบบ ขนาดของลาย (จำนวนลำหมี่) อายุของลาย และชื่อผู้ผลิต ซึ่งจำแนกได้ดังนี้ กลุ่มไทยกวย จำนวน 20 คน จำนวน 15 ลาย กลุ่มไทยเขมร จำนวน 20 คน จำนวน 10 ลาย กลุ่มไทยโคราช จำนวน 20 คน จำนวน 12 ลาย และกลุ่มไทยลาว จำนวน 135 คน จำนวน 59 ลาย รวมจำนวนทั้งสิ้น 195 คน และจำนวนผ้า

96 ลาย โดยจัดทำเป็นทำเนียบผู้ทรงภูมิปัญญา และบันทึกลดลายลงกระดาษกราฟไว้

3. ฐานข้อมูลผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าทอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์

จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอายุ 31-50 ปี (ร้อยละ 61.5) จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ 76.8) สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว (ร้อยละ 69.1) มีถิ่นฐานตามแหล่งผลิตที่คณะวิจัยเข้าศึกษา โดยไม่มีการย้ายถิ่น (ร้อยละ 86.2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอาชีพหลักในการทำนา (ร้อยละ 92.9) โดยมีรายได้เฉลี่ย 2,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 41.5) ข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการผลิตผ้าทอพื้นเมืองด้านประสบการณ์ทั่วไปพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ มีประสบการณ์การผลิตในขั้นตอนการทอผ้า (ร้อยละ 25) และการฟอกย้อมเส้นใย (ร้อยละ 21.4) ซึ่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองเพื่อเป็นรายได้เสริม (ร้อยละ 51.4) โดยเริ่มเรียนรู้การผลิตจากบรรพบุรุษ (ร้อยละ 85.8) ตั้งแต่อายุ 16-20 ปี (ร้อยละ 45.4) โดยอาศัยเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตที่ใช้ต่อบรรพบุรุษ (ร้อยละ 58.3) เมื่อผลิตเป็นผืนผ้าแล้ว ส่วนใหญ่จะจำหน่ายให้แก่กลุ่มอาชีพที่ตนเป็นสมาชิก (ร้อยละ 41.6) โดยกลุ่มจะเป็นผู้กำหนดราคาของสินค้าและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ได้รับการอบรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าทอพื้นเมือง (ร้อยละ 59.9)

ความเชี่ยวชาญเฉพาะโดยภาพรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ การมัดหมี่ การฟอกย้อม การผลิตเส้นใย และการเก็บขิด ตามลำดับ ส่วนใหญ่ยังไม่เคยได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าทอพื้นเมืองยกเว้นกลุ่มไทยลาวที่เคยได้รับรางวัลจากการประกวดในระดับจังหวัดและระดับภาค การถ่ายทอดความรู้และทักษะการทอผ้าให้แก่บุตรหลานทำในลักษณะฝึกหัดตามแบบเป็นผู้ช่วยในการผลิตของครัวเรือนโดยไม่กำหนดระยะเวลาที่ตายตัว ผู้รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่มีอายุประมาณ 10-12 ปีขึ้นไป

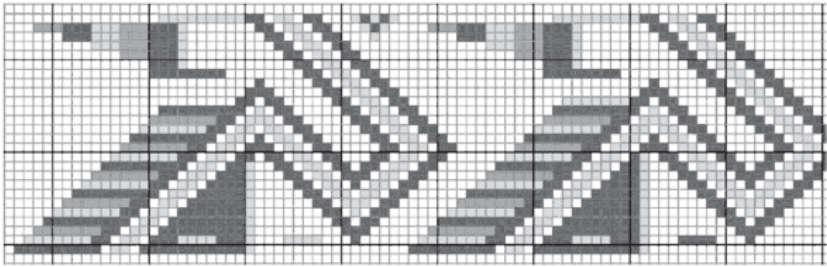
ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านการตลาดมากที่สุด รองลงมา คือ ปัญหาวัตถุดิบที่มีราคาสูงหรือการขาดแคลนวัตถุดิบ ความรู้ที่ต้องการเพิ่มเติม จะเกี่ยวกับการมัดหมี่และการออกแบบลวดลายผ้า อันมีเหตุผลมาจากแนวคิด การผลิตเพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมิใช่ผลิตเพื่อผู้ทอใช้เองเหมือน ในอดีตจากแนวคิดนี้ทำให้ในปัจจุบันปัจจัยด้านการตลาดมีผลต่อความเปลี่ยนแปลง เอกลักษณะของผ้าทอพื้นเมือง

กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้านของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษาลักษณะคลึงกับ กระบวนการผลิตทั่วไปในภาคอีสานแต่สถานการณ์ปัญหาเรื่องวัตถุดิบมีแนวโน้ม สูงขึ้น การนำเข้าวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนมีปริมาณมาก โดยเฉพาะไหมพันธุ์ผสม จากโรงงานและยังชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้ามาก เท่าใด ยังมีแนวโน้มที่จะทำให้ชุมชนเป็นแหล่งฟอกย้อมและทอผ้าอย่างเดียว ไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เนื่องจากพัฒนาระบบการผลิตสู่ระบบกึ่งอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังพบปัญหาการที่ผู้ผลิตขาดทักษะทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เช่น การชั่ง ตวง วัด และการจดบันทึกทำให้คุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม่คงที่และเป็นการสิ้นเปลืองวัตถุดิบในแง่การผลิต

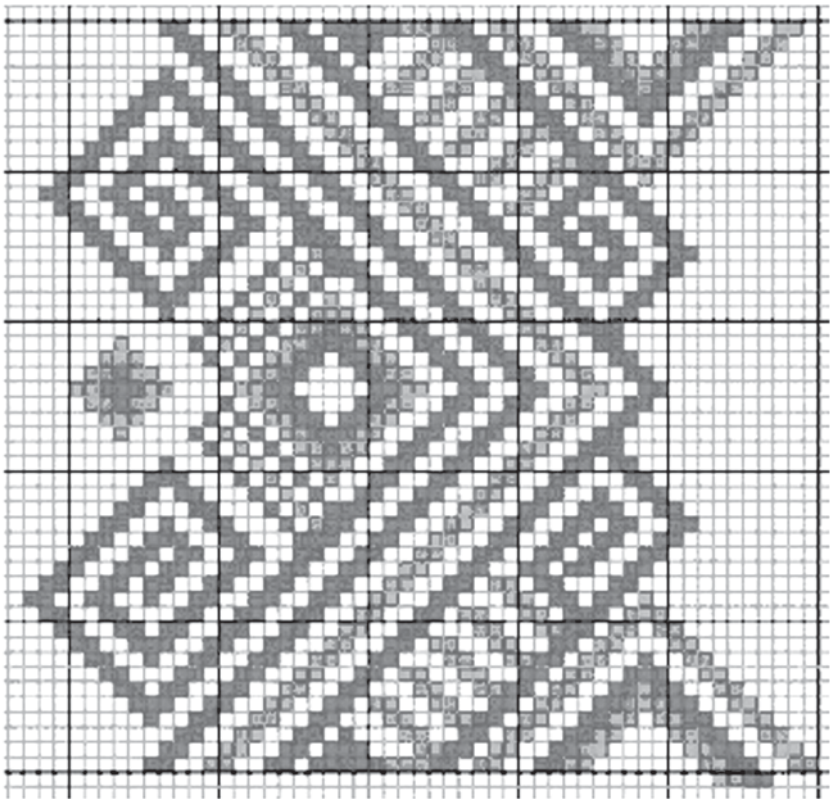
จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวยส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้านการทอผ้า รองลงมาคือ การฟอกย้อม และการมัดหมี่ ตามลำดับ ในด้านการ ทอผ้านิยมทอผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายจากการควบเส้นไหมสองสีเข้าด้วยกันที่ เรียกว่า ผ้าหางกระรอกมากกว่าการทำผ้ามัดหมี่ สีที่นิยมใช้คือโทนสีเขียว แดง และ น้ำตาลเม็ดมะขาม

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้า รองลงมา คือ ด้านการผลิตเส้นใยและด้านการมัดหมี่ ตามลำดับ ในด้านการทอผ้า ภูมิปัญญา ส่วนใหญ่ทอผ้าไหมโดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสีที่นิยมใช้ ใน การทอผ้าได้แก่ สีแดง เหลือง เขียว โดยการจัดโครงสร้างที่ดูขรุขระเป็นเอกลักษณ์และ มีลวดลายขนาดเล็ก ในผ้าผืนหนึ่งอาจใช้สีมากถึง 5 สี

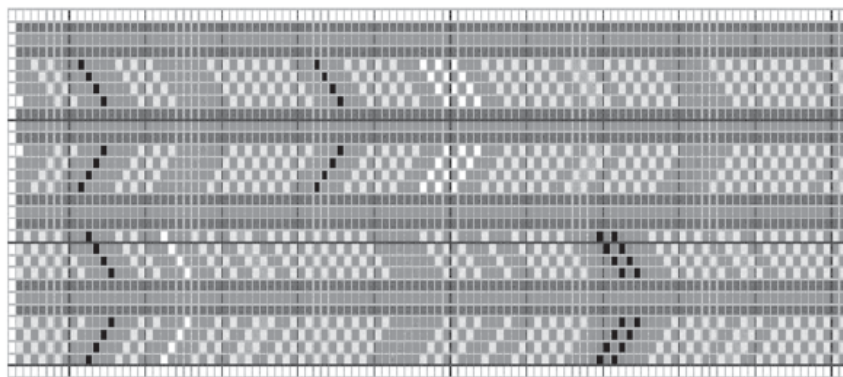
กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ การฟอกย้อม ในด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ลวดลายในการ



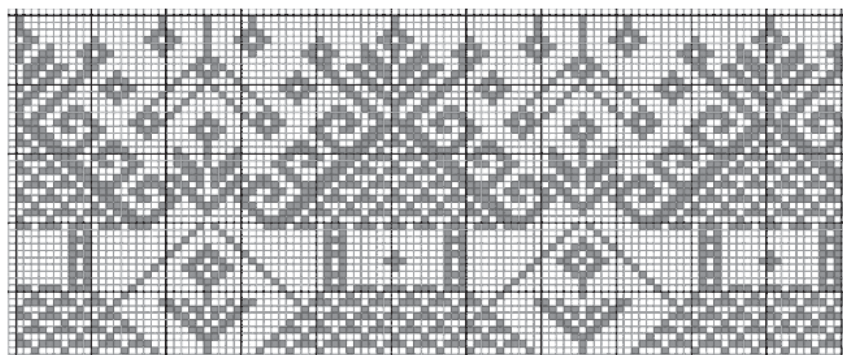
ภาพที่ 3 ลายมัดหมี่ลายขอธาตุของชาวไทยกวย บ้านดงกระทิง กิ่งอำเภอบ้านด่าน



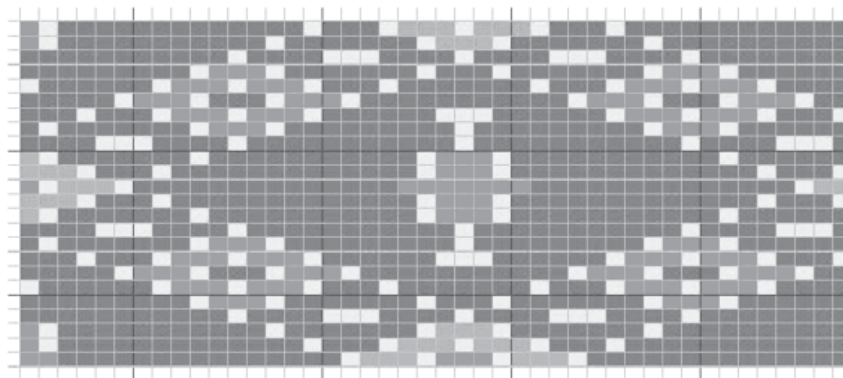
ภาพที่ 4 ลายมัดหมี่ ไม่มีชื่อลายของชาวไทยกวย บ้านดงกระทิง กิ่งอำเภอบ้านด่าน



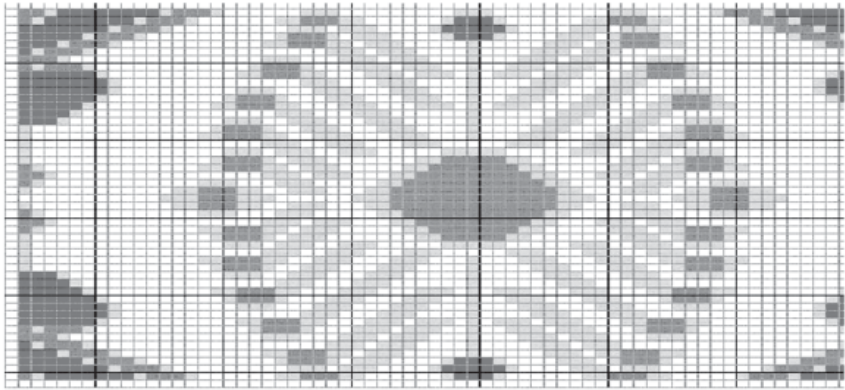
ภาพที่ 5 ลายมัดหมี่ลายโกลของชาวไทยเขมร บ้านไทรทอง อำเภอกะสั



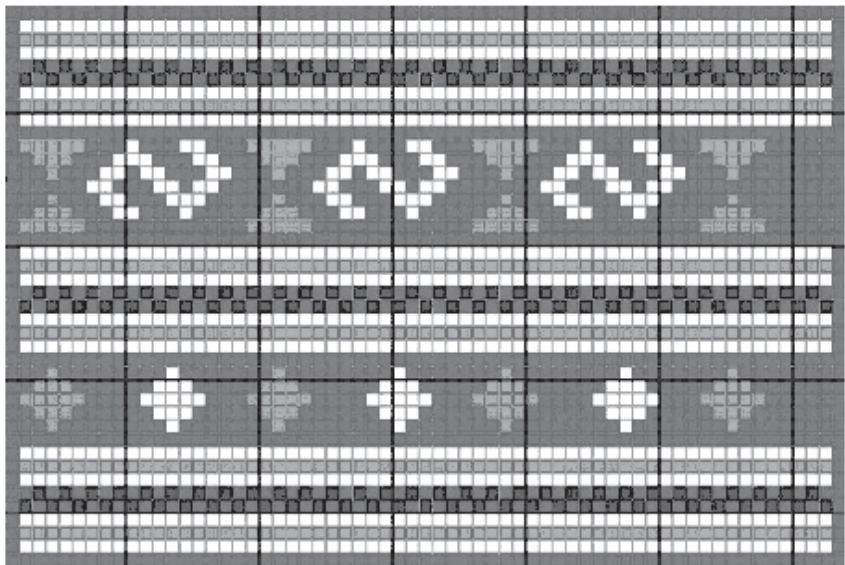
ภาพที่ 6 ลายขิดลายศาลาของชาวไทยเขมร บ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย



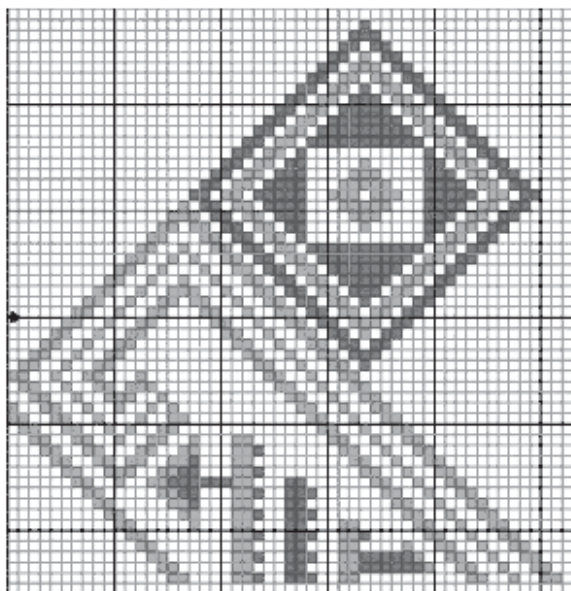
ภาพที่ 7 ลายมัดหมี่ลายดอกผักแว่นของชาวไทยโคราช บ้านหนองตาเข้ม อำเภอนางรอง



ภาพที่ 8 ลายมัดหมี่ลายหางนกยูงของชาวไทยโคราช บ้านหนองตาเข้ม อำเภอนางรอง



ภาพที่ 9 ลายมัดหมี่ลายขอเกี่ยวของชาวไทยลาว บ้านหนองตาไ้ อำเภอนางรอง

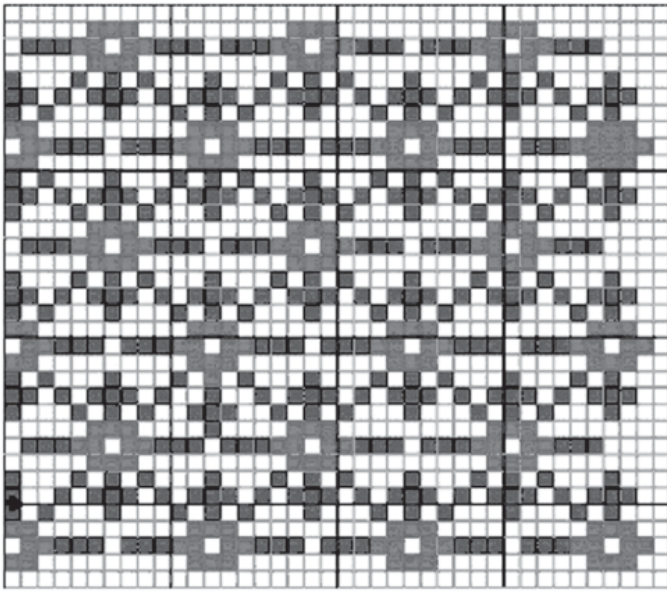


ภาพที่ 10 ลายมัดหมี่ลายขอชาตุนางในวังของชาวไทยลาว บ้านมะเฟื่อง อำเภอพุทไธสง

ทอผ้าที่เป็นลวดลายดั้งเดิม ส่วนลวดลายใหม่จะได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มทอผ้าใกล้เคียง ได้แก่ บ้านหนองตาไก้ อำเภอนางรอง นิยมทอผ้าพื้นเรียบ สีที่นิยมใช้ได้แก่ สีแดง น้ำเงิน ดำ และเขียว

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ การมัดหมี่ การฟอกย้อม การเก็บขิดและการผลิตเส้นใย ตามลำดับ ในด้านการทอผ้าภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยมทอผ้าเป็นลวดลายมากกว่าทอผ้าพื้น โดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นิยมลวดลายขนาดใหญ่ ในผ้าผืนหนึ่งส่วนใหญ่นิยมใช้ 3 สี สีที่นิยมมากคือ สีแดง เหลือง ขาว เขียว โดยการจัดโครงสร้างที่ดูสว่างสดใสเป็นส่วนใหญ่

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลของงานวิจัยไปใช้ ประโยชน์อย่างเต็มที่ควรขยายขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมทั้ง 196 กลุ่มผู้ผลิตในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อความสมบูรณ์ของฐานข้อมูลและเป็นประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้เพื่อการพัฒนา



ภาพที่ 11 ลายมัดหมี่ลายแมลงปอของชาวไทยลาว บ้านมะเฟียง อำเภอพุทไธสง

นอกจากนั้นควรให้ความสนใจต่อกลุ่มผู้ผลิตที่มีได้ถูกคัดเลือกเป็นสุดยอดผลิตภัณฑ์ และควรส่งเสริมให้เกิดนกออกแบบในชุมชนโดยประสานความร่วมมือจากสถาบัน การศึกษาในพื้นที่ในการฝึกอบรม หลักสูตรระยะสั้น และการสนับสนุนให้สถาบัน การศึกษาในชุมชนมีส่วนในการจัดเก็บรวบรวมลวดลายผ้าลงในกระดานกราฟให้ ครบคลุมลวดลายดั้งเดิมและลวดลายผ้าที่ได้รับการออกแบบขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา รวมถึงการส่งเสริมสนับสนุนนักศึกษาในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็นการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น เยาวชน และนักวิชาการท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจอันเป็นกลวิธีนำสู่ การอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านในท้องถิ่นพร้อมกับการผลักดันสู่ระบบ ตลาดที่เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละกลุ่มผู้ผลิตบนฐานความคิดพัฒนาคนพัฒนา เครื่องมือ พัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาการตลาดอันนำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

หมายเหตุ

บทความนี้เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์ คณะนักวิจัย ประกอบด้วยสมบัติ ประจัญสานต์ (หัวหน้าโครงการ) กรรตน์ พ่วงพงษ์ นันทน์ช พิชะฐวิทย์ พันธศักดิ์ พ่วงพงษ์ และรุ่งฤดี อนุสรณ์ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

บรรณานุกรม

- พัฒนา กิตติอาษา. 2532. “ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา” ใน ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. **ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา: เอกสารประกอบนิทรรศการ**. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- แพททรีเซีย ซีสมแน เน้นหนา และวิถี พาณิชพันธ์, ผู้แปล. 2534. **ลวดลายบนผืนผ้าสืบสาน ภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยพานิชย์. 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมนเนจเม้นต์.
- สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ. 2545. **รายงานการวิจัยโครงการวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติและสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. 2532. **ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา: เอกสารประกอบนิทรรศการ**. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อัจฉรา ภาณุรัตน์ และอัคราพร สุขทอง. 2544. **ผ้าไหมไทย-กัมพูชาและลาวสะท้อนความเป็นมาของพนมดงรัก**. สุรินทร์ : เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการพนมดงรักศึกษา.

C E R P